

ЗБИРАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОРФИРІЯ МАРТИНОВИЧА І ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Кожна наука в час зрілості, як і людина, неодмінно замислюється над питанням про те, наскільки вартісним є пройдений шлях, а найголовніше — в якому напрямі рухатися далі. Поза оцінкою минулого неможливий поступ. Однак часом цей процес є вкрай болісним, і тому джерельна база фольклористики й досі залишається полем, де панує міфологічна свідомість, а повторення своєрідних «дослідницьких мантр» заступає роботу критичного розуму. Так формуються, утверджуються й залишаються непохитними авторитети, а імена багатьох відданих справ збирачів та дослідників прирікаються на забуття. Панування стереотипів позначається і на долі багатьох збирачів¹, і на оцінці їх спадщини². Порфирій Мартинович також належить до їх числа. Йдеться, однак, не про руйнування пам'ятників та зведення нових, набагато істотнішим є те, що разом із посталями тих чи інших вчених перекреслюються й певні методологічні пропозиції та засновані на них наукові напрямки. Але ж саме їх наявність та можливість обирати інструментарій дослідження (залежно від того, які питання ставить перед собою вчений) є запорукою успіху на шляху невпинного наближення до істини. Саме ця теоретична домінанта спонукає вже вкотре³ звернутися до розгляду постаті П. Мартиновича та аналізу його зібрання.

Суперечки про автентичність записів П. Мартиновича триватимуть доти⁴, поки не буде встановлена достовірність тих чи інших фіксацій чи ж доведена обґрунтованість сумнівів.

При здійсненні текстологічної верифікації записів унаочнюються й засади діяльності П. Мартиновича, що своєю чергою

дає підстави оцінити значення запропонованих ним рішень для сучасності. Ця робота істотна не лише для вирішення практичних завдань, наприклад, підготовки видання дум⁵, а й для формування адекватних природі фольклору тенденцій збирання, документації та видання фольклору.

Закономірно виникає питання про те, на підставі яких джерел нині може бути встановлена істина, зокрема коли йдеться про «Українські записи» П. Мартиновича. Для текстологічного аналізу переважної кількості текстів у розпорядженні дослідників — багатющий архів збирача, який дозволяє не лише розглянути історію текстів, надрукованих у збірці, а й дослідити численні фіксації, здійснені збирачем упродовж багатьох наступних років. Переважна більшість оприлюднених у зібранні матеріалів збережена рукописами, серед яких і польові записи, і переписані набіло чернетки, і авторські копії, здійснені з метою подальшої публікації текстів. Крім того, збереглися й матеріали, які свідчать про те, які уточнення П. Мартинович вважав за необхідне внести до публікації своїх записів. З цією метою 27 грудня 1904 року він надіслав до редакції «Киевской старины» листа⁶, в якому було вказано необхідні на думку збирача поправки до журнального видання текстів, проте у книжковій публікації 1906 року їх не було враховано. Усі ці джерела дають змогу встановити історію окремих текстів з великою мірою точності, оскільки тепер можна зіставити рукописи, що відбивають різні етапи роботи з текстами. Повною мірою ця копітка робота має бути здійснена при науковому коментуванні кожного запису, зокрема, наприклад, в академічному виданні думового корпусу⁷. Ми ж обмежимося роз-

глядом найпоказовіших прикладів роботи П. Мартиновича з текстами дум та прозових творів, уміщених у збірці, що демонструє головні засади діяльності збирача.

Виразною рисою збірки, що впадає одразу в око, є її укладання за окремими виконавцями, а не за традиційним жанровим принципом. Це не формальна, а тим більш не випадкова риса, і не лише тому, що на межі XIX і XX ст. такий спосіб публікації матеріалів вирізняв позицію багатьох прогресивних фольклористів⁸, а й через те, що таке ставлення до ролі виконавця було показовим для усієї діяльності збирача. В даному разі істотним є те, що П. Мартинович не обмежився інтересом до постаті виконавця, його біографії та репертуару (в руслі «біології традиції»), цей інтерес був глибшим і певною мірою випередив свій час. Збирача цікавила творча діяльність носіїв, а не тільки зміст, образність та вербальний текст виконаного твору, що зазвичай відбивався записом. Вже на той час він усвідомив, що мистецькі риси твору значною мірою завдячують способу виконання: голосу, міміці, жестам, рухам та інтонаціям. Пошуки способів відтворення їх можна відзначити вже в процесі підготовки збірки.

Це твердження може видатися певним перебільшенням, адже друкований текст збірки майже не містить відтворення виконавських рис. Проте знайомство з рукописами допомагає встановити істину. Сам збирач вважав істотним їх втілення, тому звертав увагу на відмінності опублікованих текстів та здійснених ним фіксацій.

Зіставлення чернеток записів народної прози та білових рукописів, що зберігаються в архіві, з публікацією засвідчує спрямування збирацької та едіційної роботи П. Мартиновича. Звернімося до порівняння текстів казки «Подарунча» (двох рукописних⁹ та опублікованого¹⁰). Сегмент чернетки має такий вигляд:

«Молоді сидять княжіють за столом. А Йвасева Жінка звилла два голуби на вербі тай послала в хату. Улетіли в хату голуби, та й літають поверх голов, то на шахві, то на-

грубі сядуть. Тавсе буркотять — «Ка-за-в-не за-бу-ду, тай за-був-ка-зав-не заб-у-дута-тай-забув-». — А Йвась сидів сидів тай за-думавсь. «Що це я роблю? У мене ж жінка не така як це». Як здумав свою жену (прийшлося по мислі) Як скочив через стіл — та з хати. Вибіг за двір — Там уже жінка его піймала, та й в молочаці й Отакувала»¹¹.

Здійснюючи вибілювання тексту (вочевидь для публікації, що засвідчує спрямування внесених правок), П. Мартинович зробив ряд змін. Впадає в око їх неоднорідність. Частина з них викликана тогочасними політичними чинниками, зокрема, заборонаю застосування та друку текстів українською мовою, зумовленою Валуєвським циркуляром та Емським указом. Йдеться про метаграфію тексту — заміну української графіки на «ярижку» (и замінено на ы, а і — на и, уведено ъ у кінці слів). Проте решта мають інше спрямування. Може видатися, що, як і його попередники, збирач прагнув надати вербальному тексту досконалішої художньої форми, зокрема, коли йдеться про специфічне розташування та розбивку на рядки, що надає йому схожості з речитативними епічними наративами. Згідно з вимогами, що почали дедалі більше усвідомлюватися прихильниками етнолінгвістичної текстологічної моделі¹², збирач здійснив розстановку наголосів (нагадаємо, що вони були відсутні в чернетці, проте в багатьох випадках саме польові рукописи засвідчують увагу збирача до особливостей акцентування).

Аналіз внесених змін увиразнює специфіку роботи П. Мартиновича порівняно з практикою багатьох його попередників. Зокрема, відбиваючи наголоси, він намагався відтворити й логічні акценти, що їх робив виконавець. Саме тому, на наш погляд, наголоси поставлено і на однокладових словах, що засвідчує їх смислове акцентування: «Що це я роблю!?»; «Там уже жінка ёго піймала». Зазначимо, що в інших текстах збірки також наявні такі акцентовані слова.

Порівняння записів засвідчує, що це не єдина спроба відтворити особливості тексту, зумовлені характером його виконання. Зо-

Гуртомъ: «Боже благословы». Майстеръ, узявши стаканъ, говорить: «Молытвамы», а дали: «Благословите, господá майстри, одъ ученыка стаканъ вына выпыть». — «Боже благословы». Тоди ученыкъ кругомъ обдае усихъ и, проказавшы «молытвамы», допытуетъ: «Чы вамъ, господа майстри, досталось но стакану вына?» — «Покорно благодарымъ майстрови и тоби; усимъ досталось». Тоди винъ (ученыкъ) ставыть стаканъ, говорить «Молытвамы», кланяетьця и просыть: «Господа майстри! Який хлибъ силь у себе иміете, — такый и мени дайте». Тоди майстеръ пиднимаетьця на ноги, говорить: «Молытвамы. Благословите, господа майстри и вся кумпанія, хлопцеви хлибъ силь дать». — «Богъ благословыть». Тоди винъ дае хлопцеви хлибъ силь у руки, а самъ сяде. Тоди хлопецъ: «Покорнійше благодарю, господа майстри, за хлибъ, за силь и за ваше наставленіе». Проговорыть: «Молытвамы. Благословите, господа, майстерьського хлиба по куску роздылыть». — «Богъ благословыть». Тоди винъ риже хлибъ по шматочку. Майстрови дае и жодному, поky всихъ обдылыть. Обдылившы, каже: «Молытвамы» и дали: «Чы всимъ, господа, дисталось по куску майстерьського хлиба?» — «Покорно благодарымъ майстрови и тоби; усимъ досталось». Тоди два старыка, узявши его за руки, садовлять повизъ майстра. Тоди вже гуляють, поky не розійдутьця.

Выйшовшы зъ науки, годъ черезъ десять получа право брать соби въ ученыкы. Купыть ведро, або пивъ ведре горилкы, иззове братню и просыть соби помочи: «Позвольте, господа майстри, мини помочь узять». Якъ первого позволять, — тоди хотъ двадцять штукъ беры заразомъ.

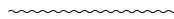
Кобзарь Трыхонь Магадынъ,
м. Воронькы, 3 іюля 1876 года

~~~~~

Записанный П. Д. Мартиновичемъ матеріалъ отъ *Кырыла Сайка* представляет не кобзарскій репертуаръ, а сказочно-повѣствовательный. Кырыль Васильевычъ Сайко, бывшій церковнымъ сторожемъ Николаевской церкви въ м. Вереміевкѣ, Золотоношскаго у., Полтавской губ., сообщилъ записывателю четыре сказки: 1) *Про запорозѣця*; 2) *Про правду*; 3) *Подарунча*; 4) *Два зъ торбою*. Изъ нихъ сказка «Подарунча» имѣетъ сплошь стихотворный складъ, а сказка «Про правду» только вставляетъ мѣстами стихотворные отрывки; остальные двѣ сказки являются въ чисто-повѣствовательномъ изложеніи. Надо прибавить при этомъ, что всѣ эти сказки больше похожи на обыкновенные бытовые рассказы, а не на настоящую сказку; особенно это бросается въ глаза при чтеніи рассказа «Про правду», который, хотя и названъ *казкою*, но по характеру своему представляет довольно вялый рассказъ изъ жизни рыбаковъ, очевидно вынесенный рассказчикомъ изъ этой среды въ то время, когда онъ служилъ въ *забродникахъ*, какъ о томъ свидѣтельствуеет помѣтка записывателя.

Ред.¹⁾

---

1) *Передмова друкується за виданням: Українські записи Порфирія Мартиновича // Киевская старина. — 1904. — Т. 85, № 4, отд. 1. — С. 149. — О. С.*

Кырыло Сайко.

I.

КАЗКА ПРО ЗАПОРОЗЬЦЯ.

Жыла соби вдова и бувъ у ней сынъ парубокъ, и живъ дидъ и въ дида була однимъ одна дочка.

Зачала маты просыть сына шукать соби невесточку: «Я», каже, «стара, — нездужаю тоби сорочки прать». — «Шожъ», каже, «мамо! Багата не пиде за мене, а зъ бидною трудне жытья буде». — «Та попытайсь такы, сыну, по хазяинахъ. Не поганий, кажуть, той вовкъ, шо въ порожню кошару загляне». Пишовъ винъ по хазяинахъ. Не отдають хазяины за его дочкы. «Ты», кажуть, «бидный, а мы багати, то мы свого дождемо». Прыйшовъ винъ до-дому. «А шо», каже, «мамо! я й казавъ, шо не отдадутъ за мене хазяины своей дочкы». — «Ну, знаешъ шо, сыну? Засылай до старыка. Той отдасть». Пишовъ, знайшовъ двоихъ чоловіка, пишли у вечери до дида. «А одсуньте намъ». Одсунувъ. «А пытайте, диду, чого мы до васъ прыйшли?». — «Искажете. Якъ-бы малыхъ дитей прислалы, такъ-бы мы и пыталы, а якъ сами прыйшли, сами й скажете». — «Чы не можна-бъ диду такъ: у насъ сынъ, а въ васъ дочка, — шобъ до купы звесты?». — «Отто, люде добри, въ мене дочка стоить, — дѣ вашъ сынъ? Якъ шо вона согласна, — я не могу ии вдержать и спынить». Вкыкнулы хлопця въ хату. «Здрастуйте вамъ!» — «Здоровъ, хлопче. Сидай, хлопче». — «Та я й постю». — «Сидай. Не соромсь». Сивъ винъ. Дидъ и каже: «Отто, дочко, дывись. Це тоби не на годъ и не на два, а на весь викъ. Якъ шо ты согласна за ёго замижъ иты, то й Боже тебе благословы». Дочка й каже: «Тату! Скільки не сидитъ, а треба замиж иты. Яки самі, за такыхъ и пидемо». Найшла рушныкы, — подавала. Пивъ кварты выпылы, — на неділю й весілля. Весілля одгулялы, — зачалы соби жыть.

Пожылы воны годъ. Заобременила въ ёго жинка. Стыдно ёму стало, шо жинка дытыну

родытыме. Совість у ёго вдарыла. «Одйду одъ ней». Узавъ соби паляныцю за пазуху; тоди билетивъ не було въ старовину, — бычъ на плечи, — пишовъ соби кудысь здря.

Иде степомъ та иде, иде та иде, — колы стоить хутирь. «Дай», каже, «зайду воды напыться». У тому хутори живъ дидъ Запорожець. Выйшовъ винъ до ёго въ хату: «Здоровъ, диду». — «Здоровъ». — «Дайте воды напыться». Дидъ и каже до своей старой: «Дай, бабо, попойсты ёму. Чоловикъ якъ хоче исты, то пыть просе. Сидай, хлопче, попойсы чого-небудъ». Усыпала ему баба борщу въ мыску, сыдыть винъ и истъ. Дидъ пытаеця: «Чы ты, хлопче, жонатый?» — «Ни», каже, «диду, я не жонатый». «Кудыжъ ты идешъ?» — «Та йду», каже, «такъ... де наняться». — «Наймысь до мене. Я тоби, хлопче, цину дамъ такъ, шо повыще всихъ цинъ буде. У мене е й роботныкы. Робота тоби не велика буде. Якъ тилько ты не жонатый, то будь у мене». — «Ни», каже, «диду, не жонатый». Побалакалы з дидомъ, — зоставсь у дида, — живе. Не призывавсь дидови, шо жонатый, а каже холостый.

Жыве винъ соби въ дида годъ и другой и третій... Разъ зачавъ винъ плугъ робыть. Выйшовъ дидъ съ ципкомъ, ставъ коло ёго, подывывсь-подывывсь: «Э, не оратыме у тебе, хлопче, цей плугъ». — «Ни, диду, оратыме». — «Ни, не оратыме. Откынь чепигу, прыкынь дру́гу — буде ораты, а то не оратыме, хлопче». Послухавъ дида. Откынувъ чепигу, прыкынувъ другу, ту, шо дидъ вельтъ; запряглы шистъ воливъ, пишли пробуваты плуга, — не оре плугъ. «А бачъ, диду! Я казавъ, шо не буде орать. А позволте, диду, я прыкыну чепигу ту, шо я бувъ откынувъ, — буде орать». Прыробывъ чепигу, ту шо й першъ була, зачалы орать, отъ гинь до гинь рукамы не держать — оре. Взявъ дидъ ципокъ тай каже хлопцеві: «Хазяинуи,

хлопче, якъ самъ знаєшъ, — я тобі ні слова не скажу. Не буду тобі мишати, — якъ знаєшъ, такъ і роби. На тобі тридцять тисячъ грошей, чого треба у хазяйстві купуй: чи воливъ, чи плугивъ, — на те я тобі гроші даю; якъ знаєшъ, такъ і роби». Узавъ винъ ти гроші, — зачавъ хазяйнувати.

Хазяйнує винъ уже одинадцять годъ у того Запорозьця.... На дванадцятий годъ повернуло, — якось празникъ підосьпивъ. По обиди лигъ дидъ спочивати, а хлопець сивъ коло столу — задумавсь. Дидъ руку спидъ головъ: «Чого ты, хлопче, задумавсь? Мабуть ты, вражий сину, чи не жонатый?» — «Ни», каже, «диду не жонатый. Ая», каже, «зажуривсь того, що въ мене на голови хазяйство: що въ мене сорокъ визъ чумака!... Людськи поприходьлы, а про моихъ і чутки нема!» — «А чогó-жъ ты, хлопче, журышься? У тебе єсть косякы коней... Пару коней запряжи; наймыччи прыкажи напекты паляныць, два бараны зарижъ, поидь, тай довидайся». Винъ заразъ хлибъ пекты загадавъ. Два бараны заризалы. Пару коней запрягли. Поихавъ. Ихавъ день, ихавъ другый; ажъ на третій день зостривъ чумакивъ своихъ. «А, здорови, хлопци! Живи здорови? Я вже за вами скучывъ. Прыхавъ васъ уже 'дшукувать. Думавъ, васъ нема». — «Та й спасыби вамъ, хазяйне, що вы насъ 'дшукуете. Мы ще живи здорови». Пovýпрягалы волы, прысочынылы пырь. Видеръ дви горилкы прывизъ. Погулялы. Рошотъ усимъ давъ. Одъихавъ одъ чумакивъ одъ своихъ. Прыхавъ до дому. «Отже, хазяйне, й справывсь. Третёго дни будуть чумаки дома». — «А я тобі казавъ, вражий сину». Днивъ черезъ тры прыйшлы чумаки въ двиръ.

Жыве въ дида, хазяйнує до чотырнадцяты годъ. Прыйшлось, празника дождалы. По вбиди впыять лигъ дидъ спочивати, а сынъ сивъ въ кинці стóлу, згадавъ про жинку, задумавсь. Якъ заплаче слыно!... Дидъ пидводе руку: «Э-э-э, вражий сину! Мабуть, чи не жонатый лышь ты?» — «Та ни», каже, «дидусю, — не жонатый». — «А чого-жъ ты, вражий сыне, заплакавъ?» — «Того я, дидусю, заплакавъ, що въ мене худоба, а сина мало накосывъ. Та здумавъ, та й заплакавъ, диду». — «Э-э-э, вражий сину! Та тымъ и журытьсѧ! Осидлай коньика, та поидь до пана, та купы скырту, або дъви, то й не журытымесьѧ». Винъ, не бувшы лыха, осидлавъ коня вороного, купывъ тры скырты сина. Прыхавъ до дому. «Одже, слава Богу, диду, теперъ не журюсь». Зачавъ винъ соби впыять хазяйнувати.

Уже пятнадцатый годъ винъ у дида жыве. Диждалы Свѧтои недили¹⁾. На Свѧту недилу ярмарокъ у городи. Повбидалы въ празникъ зъ дидомъ, зъ бабою умисѧ. Лигъ дидъ спочивати по вбиди, а хлопець сивъ киньци столу, перекида

на щоты... Задумавсь... Якъ заплаче... Дидъ спидъ руки й дывытьсѧ. «Э-э-э, вражий сыне», говорыть: «Ты, мабуть, лышь, чи не жонатый?» «Та ни, дидусю, — я такы не жонатый». — «А чого жъ ты, вражий сыне, зажурывся?» — «Якъ мени не журытьсѧ? У гóроди ярмарокъ... Вы знаете, дидусю, шо я й хазяйствомъ занявсь... Плугивъ мени треба». — «Э-э, вражий сину! — хйба въ тебе коней нема. Та й я бъ поихавъ. Та чого тобі треба, ты-б накупывсь, я бъ коло воза побувъ бы, а журытьсѧ не треба». Загадавъ хлопцямъ сѧ пару коней запрягты у визъ. А дидъ нышкомъ соби дъви прыгорщи червинцивъ завъязавъ у хустку, та за пазуху й заложывъ. Силы й поихалы. Прыихалы въ городъ. Сталы середъ ярмарку. Хлопець пишовъ, обибравъ кватырю. «Ну, диду, будьте жъ вы коло воза, а я пиду чого мини треба накуплюсь». Накупывъ плугивъ, накупывъ зализа, накупывъ шынь, узавъ пуда два зализа ризного, накупывъ лису, накупывъ осей... стилькы було ему треба... Тобъ и до-дому ихаты по кúпли. Дидъ и каже: хлопче! Ты на хутори живешъ, ни сѧ хлопцями, ни сѧ дивчатамы не знаисѧ; на тобі, хлопче, червонця, та пиды до трахтыря погуляешъ сѧ хлопцями та сѧ дивчатамы». — «Та шо вы мени, диду, даєте? У мене є гроші безъ вашихъ». — «Мени нема дила шо въ тебе є. Я даю самъ одъ себе мои, шобъ ты погулявъ за мои». — «Та скылькось, диду; якъ шо даєте, то й давайте». Взяшы того червоньця, пишовъ до трахтыря; а дидъ нышкомъ за нымъ у слидъ. Прыйшовъ винъ до трахтыря. Музыки грають, хлопци и дивчата гуляють. «А здорови, хлопци й вы, дивчата! А давайте погулемъ, хлопци! А подай, шынкарь, тры ведры горилкы намъ. А пыйте, хлопци, по стакану, та згадайте й мене колы небудь... Та дайте жъ и музыкамъ хочъ по одній... Ну, се такъ не обйдеться; я ще музыкамъ заплачу». Послидни гроші заплачывъ музыкамъ, шобъ гралы до самого вечера. «Ну гуляйте жъ, хлопци, музыки заплачени ажъ до вечера, а я, прощайте, поиду до дому». А дидъ, выгладывшы на хлопця, тай поперъ до воза; та на чоловика, шо коло ёго воза ставъ зъ своимъ возомъ каже: «Брате! Якъ прыйде мій хлопець до воза, то ты скажи, брате, шо я зъ людьмы выпью чвертку». Прыходе хлопець до воза. «Здоровъ, дядьку». — «Здоровъ». — «А де мій дидъ?» — «Пишовъ до яткы... Чвертку зъ людьмы, каже выпью». Пишовъ винъ у ятку. Колы дидъ сыдыть. Кварту горилкы взявъ и п-пѧ-ный... такый, якъ земля. Винъ до его. — «Диду, шо се вы?» Дидъ, пиднявшы голову: «А-а?! С-се ты? Ссѧ ты, хлопче?». — «Та я жъ», каже. «Нашо вамъ, диду, сѧ горилка здалась? Якъ у мене въ комори дъви кухви є?!» — «Э-э-э, вррраажый сину! Дома домашня, а се ярмаркова. А выпый, сину, хочъ одну, та покуштуешъ, яка ярмаркова». — «А вы жъ, дидусю, выпьете?» — «Выпью, хлопче.

1) Т. є. троїцкихъ праздниковъ.

Догнали слугы Йвася.
 — «Вернысь до батюшки».
 — «Шо-жъ ты, сыну?!
 Пывъ — гулявъ,
 Та мини й правды не сказавъ!?
 Да абы-кому, — слугамъ?!
 Ты казавъ, шо я могу добро батюсьци зробыть.
 Есть у батюшки лись
 Сорокъ верстъ довжыни
 Й шырыни,
 То я ёго выполю
 Й складу,
 Й насію конопель,
 Й выберу конопли,
 Й помочу,
 Й вытягаю,
 Потипаю,
 Й помну,
 Попряду,
 Й невидъ выплету,
 И кутъ моря закыну.
 Батюсьци рыбки на сніданья вытягну».
 — «Неможна, батюшка, цёго зробыть!
 Одного дуба буде до свита зъ корнемъ тягты,
 А не ввесь лись сполотъ!!!»
 — «Ну, гляды, сыну!
 Тоби день, — мини ничъ;
 Тоби голова зъ плічъ!»
 Пишовъ плачучы:
 — «Отъ колы я пропавъ!
 Оцёго вже й вона не може отгадать!..»
 Углядила, сужёна шо йде винъ плачучы, —
 Бижить,
 Цилуе,
 Мылуе.
 — «Зачимъ ты, серденько, такъ гирко плачешъ?»
 — «Якъ мини, сердце, не плакать,
 Шо мини тилько до свита жить!»
 — «Кажы скорише,
 Шо тамъ таке?
 Чимъ тебе обидылы?!»
 — «Та якъ-же», каже,
 «Пидскаржылы слугы,
 Шо могу сорокъ верстъ шырыни,
 Сорокъ верстъ довжыни
 Лису выполотъ!..
 Выполовши, посіятъ конопель!
 Шобъ выбрать
 И помолотыть...
 Потипать
 И попрясты...
 Сплесты невидъ
 И кутъ моря закынуть,
 Батюсьци рыбки на сніданья піймать!»
 — «Це мени, серденько, и за вухомъ не свербыть!
 Нумъ вечерять, та лигать спать».

Встала вночи потыхессеньку.
 Взяла кныгу,
 Выйшла,
 Розгорнула,
 Якъ крикне!
 Якъ свисне!
 — «Слугы мои мыли!
 Слугы мои любі!
 Стать передо мною
 Якъ лись передъ травую!
 Глядитъ-же,
 Шобъ вы выпололы вь батюшки лись.
 Сорокъ верстъ довжыни
 Й шырыни!
 И насіятъ конопель!
 Выбрать
 И помолотыть!
 Помочыть
 И вытягты!
 Потипать
 И помнять!
 Попрясты
 И невидъ выплесты!
 Й кутъ моря закынуть, —
 Батюсьци рыбки на сніданья піймать!»
 Якъ налынулы!..
 Якъ тьма!..
 Имъ и по дубку не стало!..
 Спололы й склалы вь купы!
 Той заходе, — конопли типа!..
 А зъ другого краю заходе, — вытяга!
 Той симтя обмына!
 Зъ другого краю заходыть, — мочыть!..
 А той бере вытяга!..
 А той бере, типа!
 А ти беруть, мнуть;
 А ти прядуть!
 А ти невидъ плетуть!
 А ти вже затыгають кутъ моря!
 По-вный невидъ рыбы нагналы.
 Збудила ёго раненько.
 Дала ёму найстаршій цыганьскый молось.
 И два паколы зализныхъ:
 — «Иды-жъ;
 Та не злякайсь нечистои силы.
 Бо й ты жъ тоже лыцарь.
 Якъ тягтымуть невидъ
 То ты возьмысь за 'дно крыло,
 Та пидтягнешъ.
 Пакиль забьешъ,
 Тай обмотаешъ (неводъ);
 Та пидешъ и до другого крыла;
 Бо пивни якъ заспивають,
 То воны втечуть,
 Те крыло ты й самъ вытягнешъ потроху,
 Покры розвыднытьця».

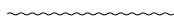
Вытягъ невидъ зъ рыбою на сухе;
 Узавъ соби рыби стики треба ёму,
 А ту вывернувъ у воду;
 А невидъ роскынувъ на берези.
 Прыйшовъ до суженои.
 Бижать слугы:
 Несы, Йваня, батюсьци рыбки на блюдьци!»
 Понись.
 Изжарылы й поилы.
 Пьютъ, гуляютъ,
 Пыръ пидіймають
 До вечера.
 У вечери скрыкнувъ царь:
 — «Слугы мои мыли!
 Слугы мои любил!
 Есть у мене дочерей симдесять симъ!
 Возьмитъ однести подарунча
 До которой любля!»
 — «Батюшка!
 Дайте-жъ мини оддыхнуть хоть одну ничъ.
 Отколы я прыйшовъ, то мини й покою не було!»
 — «Ну, пожалуй!
 Ступай оддыхать.
 Есть у мене дочерей симдесять симъ
 И ище й одна!»
 (Отъ ажъ колы сказавъ, шо симдесять симъ
 Ище й одна!)
 — «Готовсь завтра къ винцю.
 Годи вже тоби вчытыця робыть».
 Иде винъ и сьміетьця.
 Якъ здума, — то й засміетьця.
 Вглядила сужена въ викно, шо винъ веселый:
 Бижыть ёму назустрічь,
 — «Шо тоби, серце, такъ прыйшлось,
 Шо ты веселый?»
 — «Казавъ батюшка, — «завтра до винця
 готовытысь».
 — «Кого-жъ винъ тоби назначывъ брать?»
 — «Та я никого не хочу, окримъ тебе».
 — «Э-э ни, серце!
 Винъ такъ зроби,
 Шо ты мене не пизнаешъ».
 Каже: «Ни, пизнаю».
 И заспорылыся воны за те саме
 Шо: «Не пизнаешъ».
 — «Об чымъ-же я тебе не пизнаю?»
 — «Обтымъ не пизнаешъ,
 Шо намъ батько дастъ мазкы усимъ однакови»,
 На одынъ выдъ уси.
 Потимъ ты мене й не пизнаешъ.
 Прибравшы такъ,
 Винъ насъ поведе въ монастырь,
 Поставытъ у кругъ,
 И тебе впхне въ середыну,
 А самъ стане зъ боку
 И буде дывытыця.

И ты будешъ пизнавать де твоя.
 И шобъ тры разы на одну вказавъ,
 А не вгадаешъ,
 Тоби день, — ему ничъ,
 Тоби голова зъ плить».
 — «Такъ ты-жъ скажи, серденько,
 Шобъ я вгадавъ».
 — «Якъ буде первый разъ весты
 И впхне тебе въ середыну,
 То ты будешъ по головамъ дывытыця:
 Голова до головы перепускатымешъ (очыма),
 То якъ прыйдешъ протывъ мене,
 То въ мене муха злетытъ посередъ головы;
 Облетытъ тричы вкругъ головы
 И сяде впять на голову.
 А въ друге винъ дастъ упять друге лыце
 И друге вбранья.
 И впять ты мене не визнаешъ.
 Якъ упхне тебе въ середыну.
 То ты дывыся по ногахъ:
 Черевыкъ черезъ черевыкъ перепускай;
 Якъ прыйдешъ протывъ мене,
 То въ мене съ черевыка выбижытъ мышка
 И оббижытъ тричы вкругъ черевыка;
 Нихто того не побаче,
 Тилько ты побачишъ.
 То впять же поведе до дому
 И дастъ намъ трете лыце
 И трете вбранья.
 Впять ты не пизнаешъ.
 Якъ упхне винъ тебе въ середыну,
 То ты будешъ плече черезъ плече перепускать,
 Плече черезъ плече;
 То я зъ пидъ правого плеча выпустю сокола,
 Нихто не вглядытъ
 А ты вглядышъ.
 Отеперь нумъ лигать спать.
 Та не забувай, шо я тоби розказала».
 Встали раненько.
 Зготовыла вона страву, —
 Поснидалы.
 Бижать слугы:
 — «Ступай, Иваня; батюшка клыче».
 Прыйшовъ Иваня.
 Зывае батюшка симдесять симъ дочерей
 Ище й одну;
 Бере ихъ у горныцю,
 Дае имъ усимъ однакове лыце
 И однакове чорне вбранья на всихъ.
 Веде въ монастырь,
 Становытъ у кругъ,
 Утягае въ середыну Йваню.
 Стае самъ збоку:
 — «Пизнавай, сынокъ, де твоя».
 Стоять уси,
 Якъ одна маты породыла.
 Иваня перепускае голову черезъ голову,

**ДРУКОВАНА
ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНА
СПАДЩИНА**

Изъ народныхъ преданій о Гетманщинѣ, Запорожьѣ и Черноморьѣ	193
Одклінщина і визвілок	197
Церкви старинной постройки въ Полтавской Епархіи	204
Александръ Ипполитовичъ Гавриловъ. [<i>Некролог</i>]	228
Кобзар Петро Дригавка	229

Изъ народныхъ преданій о Гетманщинѣ, Запорожьѣ и Черноморьѣ

Вымираютъ старые люди, унося съ собою память о быломъ. Но народная память живуча и цѣпка: какойнибудь столѣтній или девяностолѣтній старикъ (а такіе въ простолюдьѣ не рѣдкость и теперь), въ дѣтствѣ своемъ слышавшій рассказы о старинѣ отъ своего отца и даже дѣда, также столѣтняго, своими воспоминаніями вдругъ перенесетъ васъ лѣтъ за полторасти или сто назадъ, въ иной соціальный и даже политическій строй жизни, и вы чувствуете себя на время въ средѣ людей иного склада, иныхъ возрѣній, соразмѣряете минувшее съ настоящимъ, наблюдаете ростъ и измѣненія народной жизни, подѣ часть наталкиваетесь на обрывки фактовъ историческихъ, на мелкія черты, дорисовывающія извѣстныя вамъ изъ исторіи событія, или слышите вѣчно юную народную мораль въ примитивныхъ формахъ слова. Любопытно и важно знать, какъ смотритъ нашъ народъ самъ на себя, какъ видитъ онъ себя въ прошедшемъ, что, хранить изъ своего духовнаго наслѣдства въ старой памяти людей живущихъ и что изъ него кладетъ въ основу нарождающихся поколѣній; но еще важнѣе сохранить эту чистую, безпримѣсную рѣчь людей старыхъ, вымирающихъ. Сохранить ихъ рассказы въ неподдѣльной чистотѣ въ такую пору, когда родная рѣчь въ устахъ пишущихъ искажается и въ самомъ народѣ измѣняется отъ всякаго рода примѣсей, есть своего рода пріобрѣтеніе.

Съ этою мыслью я приведу здѣсь одинъ изъ такихъ рассказовъ, записанный мною на полтавскомъ побережьѣ, въ с. Вереміевкѣ, золотоношскаго уѣзда, отъ козака Грицька Ганчаря. Рассказъ этого 90-лѣтняго старика даетъ намъ затемненные преданія о запорожцахъ, гетманщинѣ и черноморцахъ, а вмѣстѣ съ тѣмъ представляетъ образчикъ простой,

нѣсколько тяжеловатой, но замѣчательно чистой народной рѣчи.

Мы назвали преданія, сохранившіяся въ приводимомъ рассказѣ затемненными, не только по неясности очертанія событій, которыхъ они касаются, но и потому, что въ нихъ смѣшиваются событія болѣе отдаленной эпохи съ событіями эпохи позднѣйшей; но это нисколько не умаляетъ достоинства рассказа въ смыслѣ историческаго преданія и мы даемъ ему значительную цѣну. Это одинъ изъ тѣхъ рѣдкихъ рассказовъ, который устами рассказчика четвертаго поколѣнія въ определенной нисходящей линіи переноситъ насъ въ XVII вѣкъ. Въ томъ мѣстѣ рассказа, гдѣ говорится объ ожидавшемся нашествіи турокъ и дѣлаемыхъ противъ нихъ заградахъ на лѣвой сторонѣ Днѣпра, равно о великомъ бѣгствѣ народа съ правой стороны Днѣпра въ Полтавщину и Черниговщину, отъ чигиринской Ведмедовки «и туды вверхъ Днипра ажъ до Нижена», мы имѣемъ дѣло несомнѣнно съ движеніемъ большой турецкой арміи, вызваннымъ затѣями Дорошенка и кончившимся осадою Чигирина. Рассказъ живо рисуетъ намъ вызванный этимъ движеніемъ переполохъ въ населеніи обѣихъ сторонъ Днѣпра и даетъ указаніе на неизвѣстныя намъ доселѣ мѣры загражденія турецкой арміи перехода за Днѣпръ.

Въ дальнѣйшей части рассказа преданіе спутываетъ два однородныя событія, отстоящія однако другъ отъ друга на разстояніи 66 лѣтъ, т. е. разореніе Сѣчи, произведенное по приказу Петра В. прилуцкимъ полковникомъ Галаганомъ, въ слѣдъ за измѣною Мазепы, и другое, совершенное Текеліемъ, по повелѣнію Екатерины II. Но всматриваясь ближе въ частности этого преданія, нельзя не видѣть, что, перенося черты одного событія на другое, въ большей части своей оно относится къ перво-

16.	[м.] Переяславъ	<i>Михайловская</i> (каменная)	1749	—
17.	[м.] Переяславъ	<i>Воскресенская.</i> Была прежде одноглавая, но передѣлана на пятиглавую	1796	1874
18.	[м.] Переяславъ	<i>Петро-Павловская</i>	1795	—
19.	[м.] Переяславъ	<i>Всѣхъ Святыхъ Кладбищенская</i> (починена)	1784	1862
20.	с. Харьковцы	<i>Варваринская</i>	1787	—
21.	м. Борисполь	<i>Николаевская</i>	1789	—
22.	м. Борисполь	<i>Святого Архистратига Михаила</i> (на аршинъ подважена)	1774	1864
23.	м. Вороньковъ	<i>Рождества Пресвятыя Богородицы</i>	1731	—
24.	м. Вороньковъ	<i>Михайловская</i> (вновь отшелевана и передѣланы вновь предѣлы)	1786	—
25.	с. Войницы	<i>Космо-Даміановская</i>	1756	—
26.	[с.] Пологи-Яненки	<i>Николаевская</i>	1777	—
27.	[с.] Пологи-Вергуны	<i>Васильевская</i> (исправлена починкою)	1791	1842
28.	[с.] Пологи-Чоботки	<i>Успенская</i> (подведена каменнымъ фундаментомъ и покрыта листовымъ желѣзомъ)	1749	1855
29.	с. Вьюница	<i>Параскевѣевская</i> (починена)	1787	1842
30.	с. Горбаневка	<i>Успенская</i>	1788	—
31.	с. Чепилки	<i>Николаевская</i> (об одномъ куполѣ)	1784	—
32.	с. Недры	<i>Преображенская</i>	1734	—
33.	с. Войтовъ	<i>Николаевская.</i> Иждивеніемъ Свѣтлѣйшаго Князя Александра Андреевича Безбородка	1790	—

*) Церковь въ с. Rogozovъ сгорѣла лѣтомъ 1887 г.

Примѣчаніе. Въ списокѣ церквей Переяславскаго уѣзда отсутствуетъ указаніе на церковь села Сулимовки, клировой вѣдомости которой, во время составленія этого списка не находилось на лицо. Изъ «Памятной книжки Полтавской губерніи», изданной въ Полтавѣ П. М. Бодянскимъ въ 1865 г., видно, что время построенія этой (каменной) церкви относится къ XVII вѣку. Она построена въ 1684 году генеральнымъ хорунжимъ Иваномъ Сулимою («Пам. кн. Полт. губ.» стр. 104).

ПИРЯТИНСКІЙ УѢЗДЪ

Всѣхъ церквей .....73¹⁾

Новыхъ 56

Старинныхъ 17

1.	г. Пирятинъ	<i>Рождество-Богородичная. Соборная.</i> Построена иждивеніемъ Полковаго есаула Андрея Никитина Ильченка (каменная)	1781	—
2.	с. Повстинъ	<i>Михайловская</i> (перестроена вновь)	1775	1852
3.	с. Деймановка	<i>Николаевская</i>	1746	—
4.	с. Приходьки*)	<i>Покровская</i> (починена)	1777	1840
5.	с. Кейбаловка	<i>Св. Первомученика Архидіакона Стефана</i> (починена)	1797	1872
6.	с. Антоновка	<i>Покровская</i> (крѣпкая)	1765	—
7.	с. Мамаевка	<i>Николаевская</i>	1790	—
8.	с. Ковтуновка	<i>Свято-Варваринская</i>	1786	—
9.	с. Малютинцы	<i>Іоанна Предтечи</i>	1720	—
10.	с. Полонки	<i>Святаго Архистратига Михаила</i> (каменная)	1779	—
11.	с. Тамаровка	<i>Вознесенская.</i> Построена Графомъ Кирилломъ Григорьевичемъ Разумовскимъ и Бунчуковымъ Товарищемъ Михаиломъ Юзефовичемъ	1785	1841
12.	с. Бѣлошапки	<i>Св. Великомученика Георгія</i>	1795	—
13.	с. Грабаровка	<i>Св. Архистратига Михаила</i>	1786	—
14.	с. Вечирки	<i>Успенская</i> (исправлена)	1787	1848
15.	с. Нечипоровка	<i>Покровская</i>	1750	1851
16.	с. Кононовка	<i>Анастасіевская.</i> Построена тщаніемъ помѣщика	1780	—
17.	с. Алексѣевка	<i>Вознесенская.</i> Построена графомъ Завадовскимъ	1738 ²⁾	—

*) Церковь въ с. Приходькахъ сгорѣла въ 1887 г.

1) В оригиналі було помилково вказано: всього — 62 церкви. — О. С.

2) Вказана дата викликає сумніви, адже граф Петро Васильович Завадовський (1739—1812), з огляду на його дати життя і смерті, не міг бути жертводавцем для будівництва Вознесенської церкви в с. Олексіївка Пирятинського пов. Полтавської губ. — О. С.

«Хмм! А чого ж коло тебе люд сьтільки став?

«Тто він не коло мене став».

«А коло кого ж він став, як не коло тебе?»

«Коло бандури».

«Так де бандура — там же ж і ти!

Ще будеш базікати?!

Хіба давно був у кутузьці?» [у холодній]

«Міні вже з нею не привикати!»

«Нну, так ото ж, усе равно, піднімайся та йди геть!»

Устав сьліпий з бандурою, бандуру під полу,

Палку в руки, шапку на голову,

Миску в боківку!

Пішов собі!

Іде й думає й гадає:

«Шось моя бандура не дуже грає!»

За ним люд його провожає:

«Тта ти бо таки сядь та заграй!..

Гарно засьпівай,

Тто все таки той копійку, той дві!»

«Нні, мабуть, Бог с ними!

Вам то нічого, а мені то зовсім не те!»

«А-а, чи чуєш! Ми заступимось.

Будемо дивитись з якого заковулка він іти ме

«Нні, люде добьрі! Не можна цьому стати.

А наше горе таке, шо з ними ми не можемо нічого зробити такого праведного.

Вони на те начальники, а ми зовсім малі протів їх люде!..

Наш закон сліпецький бандурщицький правдивий сьвій,

А в їх уже сьвій закон другий.

Те, що вони хотять, —

Те з нами й роблють.

Наша сила протів їх немочна.

А нашої тільки на сьвіті одрадоности:

Як провів день з бандурою і з своїм голосом до своєї немочі, з ранку до вечера, як дождав вечера, як уже влаштувався с своїм добутком, то приходиш на квартиру, чи хош до дому, чи хош на квартиру, де ходиш, значить.

Зддумаєш про сььогоднішній день дде як було!..

Був ти й у журбі і в сльозах,

Потім згадав усе своє життя!

То голівоньку схилив,

Трішки спочив.

І вп'єть бересся за своє!

Як би сььогоднішній день все це горе

забувати,

Та на бандурі ще яку небудь пісьню

заграти.

Тта так же виграваєш,

Гарно жалібно сьпіваєш,

То про своє все життя згадаєш!..

Що як би закон Божій правдивий

почитати,

Хоть поважати,

Отцівську, матчину молитву не забувати,

І свою бандуру за вірну дружину в себе мати.

Бандуро моя вірна дружино!

Ти ж по всій нашій Україні дорога правдива!

Сій бандурі по всім сьвіті слава велика

Не вмере й не загине!

На многії літа

До сконця віку.

Оце я поки знав оце.

Річ стихівницька хай далі.

Річ лірницька й стихівницька

<...>

Так же те ж по собі уступається і ліра ж у ту ж саму братію. Навука на лірі меньча бандури. А знаєте чім меньча? Тим шо береться в навуку на ліру учти на один год. Ізроду було на один год!.. Шшо таке значе!.. Іс предків, з лірницьких предків на один год!.. За тим, що до бандури з де більше хилилися. Потім вибували год навуку на ліру. Так пішло далі, небагацько це проходило, — годів з двадцять усього на віку. А потім через двадцять годів стали те внижати, стали годи внижати, меньче стали вчити; усього на пів году. І десять карбованьців доплатки. А потім же стало три місяці всього. П'ять карбованьців доплатки. А потім ще стало: на самі гроші!.. На п'ятнадцять карбоньців усього. А в п'ятім разі уже зовсім ніяк не за гроші. А так як ходє товариш іс стихівничім, с товаришем стихівничім, то той ходє с сьпіванкою до ліри за товариша. День виходє до вечера. Приходє на квартиру, то бере в товариша стихівничій лірчину на коліна і сам собі скрипить по троху. Так же тиждень по троху, так же й другий! Так же й третій, так же й чотирі тижні, за сьпіванку вже з ним і на лірі порядкує.

Ото с четвертого тижня так же собі і лірчину здобуває.

То й сам уже ходє приграває.

Визвілок такий же самій, як і бандурщицький, так тільки за це пан отці вже старі ніс намагають лірникові старому. А стихівники: а в стихівників другий звичай зовсім. Учаться ті за гроші. Могоричу ставлять тільки по теперішньому четверть одну за визвілок. А пан отець за ученика другу. За то, шо стали перед братією обманою жити.

За тим, що як за гроші ти вчив,
Так усе равно він тобі гроші платив.
Ти зь його гроші брав.
То повинно ставити могоричу ученикові
І так же й пан отцеві. [Закончення нема тут.
П. М.]

Дівчача навучка

Це сьліпці те ж і дівчата. Дівчача навучка шість місяців. Шість іс половини. Біз ніякої доплатки. [Потім же] один год виходе. Так же звичай братьчецький один. Так же й визвілок ставляється на братію. Нну та тепер уже з малого початку так і до великого це все внижається.

Стало на сьвітї нашій усій братії бандурщикам і лірникам,

І стихівничім мужичім,

І стихівничім дівочім

Стало все забуватися на ціх годах.

Года йдуть одні й времена одні,

А люде по нашій всій братії не одні.

І так же окрім нашої братії на бік люде
другі.

С правого краю люде наші Россіяне,

А з лівої руки начальники с шаблями.

На це все стало на сьвітї тяжко.

Стали це дуже внижати,

Стали гірко забороняти...

Це все братчиське укрощати.

Та стали братчики по білому сьвітї
скитати.

Рідко де рідко добрі душі наглядають,

А більше нові закони спиняють

Хоть по селах,

Хоть де й по хуторах!..

Як де десятники й палками завертают.

Шо в селах, що й в хуторах!

А найбільше біспорядчини по городах!..

Старі порядки укрощають,

А новий закон убачають.

Так же по базарях,

І по стежках,

І по дорожках,

І по вулицях!..

Де в закаулках забачають, —

Зовсім геть у плечі штовхають!..

«Це б ми мали де яку псалму засьпівати,

Так не можна нікому сказати!..

Свого прежнього старого закону сказати.

Борони, Боже, його тепер згадати!..

То тяжче буде нашому людові і нашій братії
вік доживати.

Ця річ старих з дідів, с прадідів,

З онуків, с праонуків.

То не можна її тепер згадати!»

Слава бандурщицька

І лірницька,

Стихівницька

І жіноча стихівнича

І всії братії.

Слава не вмере, не поляже

На вногії літа,

До сконця віка.

Закон братьчеський наш і всього мира хрещеного

За раньших годів не визволенний ученик

Не може с товаришом на пару ходити;

На пару, сказати,

Шоб хлопець і їх два.

З стихівником з яким небудь,

Та так же й з бандурщиком,

Так же й з лірщиком.

Бо братія великій погон має!

Дуже по старому запові забороняє

Дде в затінку один з одним страпляє:

«Здорове, хлопці! А шо це ви? С ким це ви на
пару ходете?

Це з Богодухівським Петром!..

А він же в пан отця ще й науки году не до-
жив!

Та це вже й з бандурщиками й на пару
посьпішив?

Цце дуже не така мова!..

Нну, добре! Він молодий дурний!

А ти ж уже, Яресте Полівський, то й старий!

Та хіба ти дурний?!

Тта ж добре знаєш,

Що не визволенного вушнья коло себе
маєш¹⁾.

Нну, добре. А той Ярест же й каже:

«Шо ж тепер? Хто кого прийняв, то й спасибі
кажуть».

«А як за це пан отці зусплять, то й струни об-
ривають,

Або до могоричу прихиляють».

«Тта це вже воно скоро й менеться», —
Ярест.

«Гляди ж, — каже, — до вечера поки менеть-
ця,

А прийшовши ввечері на квартиру, тто й ски-
детьця!»

1) То вже як не визволенний, так прямо: «Вучень су-
чий син!» (ремарка виконавця).

интересны. Я думаю что мне лучше ехать в Хорольский уезд. Ответьте мне цела ли та тетрадь, которую я Вам послал «Слепецкие обычаи». Если Вы думаете поехать это лето то эта тетрадь когда Вы будете у какого нибудь слепца может Вам оказать при распросах большую услугу. Только не потеряйте её.

Как было бы хорошо еслибы и Вы поехали. Полтавские кобзари были бы все известны. И если бы у кого нибудь из читающих явилось бы сомнение нет ли еще кобзарей, то ему тут же столбцы в которых означены лирники каждого уезда и между теми лирниками кой где маячит имя кобзаря. И никаких сомнений в том что кобзари все исследованы имена лирников каждого уезда тому доказательством. Что о кобзарях наводили справки такие, каких лучше нельзя навести если имя самого неумелого лирника попало в список, то как бы кобзарь не был бы известен!

Будьте добры ответьте мне на это письмо. Я буду ждать. Я опять таки говорю что существенная остановка в этом деле за хорольскими слепцами, за кобеляцким кобзарём и за учеником Щура.

Пришлите мне копию с Коновченка которого Вы записали от хорольского лирника. Если она похожа на тот вариант который я тоже слышал от хорольского лирника, но только молодого, так я небуду того лирника искать. Вы мне этим очень облегчите.

Если же Вы это лето не приедете, то тогда пришлите мне тетрадь. Потому что мне будет сручнее несколько с нею. В ожидании ответа остаюсь уважающий Вас

Порфирий Мартинович.

Адрес В г. Константиноград
(Полтавской Губ.)

Порфирию Денисовичу Мартиновичу.

Пишу Вам на удачу застанет ли письмо Вас в Ярошевке или нет.

Написавши письмо я вспоминаю что деньги кажется были высланы мною. Да просто не могу хорошо вспомнить. Кажется что выслал.

Благодарю Вас за то что выслали. Жалко что нет первых двух томов Величка.

Если небыли высланы мною, то напишите.

Я часто бывает так что забываю. А теперь я не очень здоров то как не вспоминаю ясно не припомню.

Константиноград
13 июля 1886 г.

Многоуважаемый Василий Петрович!

Ваше письмо я получил. Относительно краснокутского кобзаря и Дмытра Кочергы мне нового ничего не приходилось слышать. Вы спрашивали не поздно ли если недели через две поехать к кобзарям? Положительно не могу сказать кажется что не поздно, но положительно не могу сказать. Мне не приходилось слышать с какого времени начинаются ходки, но кажется что после Спаса после Успения вот так, а может быть и раньше. В Полтаве в это время Ильинская ярмарка. Хорольские нищие многие будут там.

Из всего нам известного о кобзарях что остаётся важнее всего для исследования так я уверен, что во всей левобережной Украине — это Хорольский уезд и те два уезда Глуховский и Кролевецкий Черниговской губернии о которых Вы писали мне. В Черниговской губернии эти два уезда не исследованы и Конотопский. Проездом по железной дороге с Курска на Киев мне пришлось спросить одного жителя Конотопского уезда есть ли у них кобзари? Он сказал что встречаются. Значит о конотопских нужно узнать.

В прошлом году мы интересовались уездами Зеньковским, Миргородским, Гадяцким. Теперь все это в стороне. Вариант Кочергы, как видно ис того что я записал от его ученика Холодного сходны с вариантами Крюковского, кроме неизвестной Маруси Богуславки. <Речення викреслено> Краснокутский кобзарь и кобыляцкий из Ненайдых Ахванасий оба неподалеку от железной дороги Ненайдыха (я незнаю какого она Кобыляцкаго или Хорольскаго) в тридцати верстах от железной дороги от Полтавы на Кременчуг. Вот это перед нами четыре дела:

1) хорольские кобзари, 2) глуховские, кролевецкие и конотопские, 3) краснокутский кобзарь и 4) кобыляцкий. Если это дело кончится и обязательно будут записаны имена всех кобзарей (вот если бы и северных уездов тех неинтересных!)¹⁾. Тогда с тех пор исследования дальнейшие навсегда становятся совершенно на другую точку! Тот вариант Коновченка, что вы прислали очень характерный. Мне кажется чуть ли не такой я слышал в м. Веремеевке от хорольского лирника, но немогу положительно сказать потому что здесь не вся песня. Я тогда

1) Для того чтобы и число их знать (примітка Мартиновича).

бы мог узнать если бы прочитал то место где Хвылон уговаривает Коновченка не ходить сражаться <Попередне речення і до цього місця викреслено> и потом в том месте где Ивань Коновченко водку пил (лирник пел что он её пил наклонясь «до чопа» (а не с кубка как в других вариантах)) и потом тут близко была фраза такая что козак попивши водки не знает иногда ей меры но это очень было характерно и комично и трогательно. Сложить этих фраз в виде стиха не могу, потому что один раз только слышал и уже 8 лет тому назад, но узнать сразу мог бы. С нетерпением ожидаю конца копии Коновченка следующего места. Ту часть которую вы прислали я чуть не выучил наизусть. Если сходна то тогда не нужно бы искать Дмитра <Слово закреслене> в Хорольском уезде. Тот Дмитро <Слово закреслене> пел Озовських братив тоже своеобразно. Я заметил конец. Там у него братья за то что не взяли меньшого брата на коня потопали на Чорном море. Но это не вставка из Алексея Поповича, а такой вариант. Не так ли у Сокура. Но может быть что Дмитро <Слово закреслене> учился Озовських братив не у Сокура а у других. Я думаю что мелюшковскаго Петра Сидоровича Нестеренка в это время можно застать в Хорольском уезде, т. к. он в Полтаве на Ильинской много лет как небыл. Черниговские кобзарь тоже не бывають на Ильинской. Вот из этих двух куда Вам наиболее хотелось бы поехать к Нестеренку или к Думченку. К краснокутскому я могу из Полтавы поехать. Я в августе месяце и в сентябре буду в Полтаве. Но краснокутский менее интересен.

Я интересуюсь им более как последним представительным кобзарём в Харьковской губернии. В <1856> Кулиш в Красном Куте записал Марусю Богуславку. Интересно почему незаписаны Азовские братья и другие в Красном Куте. В Вильшанке Богодуховскаго уезда записаны Азовские тот вариант который помещен 1-м в Истор. п. м. нар. Но кобзарь Однориг из Охтырскаго уезда у котораго Холодный выучился Коновченка (того котораго я Вам послал) учился у Краснокутскаго кобзаря Былыны теперь умершаго. Может быть Коновченка может быть он и не у Былыны в Красном Куте учился, а у другаго когонибудь.

И так важнейшее это хорольские и глуховские и кролевецкие и конотопские. Если Вы не поедете теперь в Черниговскую губернию, а поедете к Петру Нестеренку то тоже сделаете очень хорошо у него Вы можете все о хорольских кобзарях узнать. Кто у кого в науке был

и т. п. Если поедете к Думченку тоже хорошо. К Думченку, кажется интереснее.

Присылаю Вам при этом письме все что записано мною от Холоднаго. Присылаю Вам с тою целью что бы вы обратили внимание на псалмы когда будете у кобзарей.

В моей тетради обратите внимание на

Сон Богородицы

{ Чудная Помощнице }	вроде
{ Радуйся Марие }	Почаевской
	псалмы

Аще сонце егда не заходе
Правда (Зеньковский вариант)
Про Ягория (не вся записана)
Древо древо трысвятное

В этой тетради есть Заклинательная песня слепецкая секретная. Тоже новость вроде слепецкого языка или одклинщын. Жакка эта песня называется. Её все слепцы знают, но в печати её небыло до сих пор.

Потом из весёлых песен Попада совершенно новая песня не та Попада которая известна.

Ожидаю варианта Коновченка от Вас.

Посылаю Вам деньги следуемые за Величка.

Если какогонибудь слепца незастанете дома, то подождите, он наверно скоро возвратится. Они теперь далеко от дому не отходят. Это зимою далеко уходят.

Остаюсь уважающий Вас
Порфирий Мартинович

Адрес В г. Константиноград.
Жду от Вас ответа.

Константиноград
23 июля 86 г.

Многоуважаемый Василий Петрович!

Только что я возвратился из Полтавы с Ильинской от слепцов. Я все время беспокоился что прошлое письмо я вам написал не обстоятельно. Первым моим делом было спросить у слепцов когда начинаются ходки. Ответили что «с Пречыстои» с 15 августа. Значит еще не поздно.

В Хорольском уезде кобзарей одним один в Мелюшках Петро (Нестеренко). Недавно умер его ученик кобзарь.

які перепадали в мої руки... А друге те обсто-
ятельство, що лікар каже, що в мене хроничес-
кій ревматизм, котрого нельзя вилічить, а тре-
ба їхати дві весни підряд на води лічиться... То
і сам не знаю: чи долги отдать остальні добрим
людям, которі не отдані мною, чи поїхати на
води лічиться, чи й лічиться не їхати, та під-
держувать тут матеріні дома, бо як поїду лі-
читься, то пролічу гроші (котрі тут збирались
у мене трохи за три года, за ці, що сам я тут
остався), то тоді буде те, що й сам чи вилічив-
ся чи ні, а платежі і повинності законні всегда
треба одбувать, а також і поправлять і ремон-
тировать неізбежно треба і прочая... То, що
його робить і сам Вовкові, треба б послати би
долг мій... та забув як його по отчеству звати,
а також і адреса полного його не знаю... Я рад
був би йому письмо написати... Спасибі йому,
що згадує мене... Рад і тому, що Селезньов
мене не забув... Він мені нравивсь однією сво-
єю стороною. Добродушний був він, м'який
характером і приємний. Спасибі, спасибі тим,
хто згадують ще мене, не знавши того, що з
мене тепер стало... Не той, не той уже... волос-
и мої на голові багато поріділи, так, що тім'я
трохи не лисе... Випадають і випадають волос-
и. Очима далеко не так уже бачу, як прежде.
Тілом уменшився я, до сорока літ був широ-
кий, а тепер вузкий і худший стаю..., борода
сіда, посідила вона тоді, як суд був над матір'ю
моєю. Умом і рассудком ослабів до неузнаває-
мости... Сам не узнаю в цим отношеніі себе...
І що писать про себе, не знаю... Нового хоро-
шого нічогісінько со мною не було за всі 18 літ
жизні в цим городі, де я живу.

Пишеш забув про Чирченка написати...
Де він і що з ним? Пиши мені. Не забувай мене
письмами. Пиши мені, поки обридну я тобі...

Напиши мені про Вовка, про Захарка.
Як тільки случаться в мене гроші такі, що мож-
на послати, то я йому і письмо напишу і долг
пошлю, а для цього треба добре адрес його
знати і ім'я і отчество, которіє я забув.

Хотілось би мені побувати у о. Іоанна
Кронштадского, кажуть, що він кой яким лю-
дям пособляє благоразумними совітами. Думав
я і те, що і написати би йому письмо. Ну хіба
в письмі розкажеш все горе своє тяжкое?
Невозможно в письмі висказати. Побувати би,
поїхати до його, не така моя віра у душі, щоб
с чистим серцем і с чистою совістю я обратив-
ся до його. Може б таки він сказав би таке мені
слово і такий совіт, що на лучше оця жизнь пе-
ремінилась би моя... Мабуть, уже пізно... і про-
шло время. Оце, мабуть, воно і найвірніше...

Пиши мені хто с тобою переписується із пе-
тербурських товаришів прежніх і чи бував ти у

Петербурзі після того, як став жити у Миргороді?
Не прекращай же переписки, як с ким хорошим
есть отношенія у тебе, а бувай у Петербурзі як
возможно частіше... Це діло школи не погане...
Провінція ужасна тоді і в тім случаї, як перери-
вається связь с прежніми любимими і дорогими
людьми. Весь ужас цій жизни на мені видно...
18 літ я один висидів, не виходя с хати і с двора
нікуди, крім тільки що до церкви ходив, а Бог
бачив тайні гріхи мої та й не помилював і не од-
вернув на добрий путь мене.

Про твоє ізданіє предметов старини
України я давно чую від Горленка, а бачить
не бачив нічого... Та, мабуть, собрав ти не
мало і бачив багато, буваючи між добрим
людьми.. Поможи тобі сили святіє іздати це
все і побачить перед твоїми очима... Дивно
мені дуже те, що ти написав до Далькевича.
Счастливий він чоловік, як так склалась його
жизнь. Мені Горленко згадував Далькевича с
хорошої сторони. Писав мені Горленко дав-
но вже те, що Далькевич женився. Дивуюсь я
тому. І Далькевичу і тому гарному, хорошому,
котрого достиг цей чоловік.

Напиши міні ще, Афанасій Георгієвич, чи
живий Куїнджи? І все главное про його... Він
колись добре относился до мене, мені пере-
казували товариші, ну це було вже в то вре-
мя, як я дуже нуждався і в скорості після того
заболів. Колись у календарі прочитав я, що
Ярошенко художник умер... Жалів, жалів я
за ім. Царство йому небесне! То був мій до-
брий совітник і учитель всього порядочного.
Дай Бог душі його жизнь на тім світі. Я 18 літ
ні газет даже не читав і нічогісінько в світі не
знав... Та якось нечаянно в календарі прочи-
тав некролог про Ярошенка. Що не взнаю, то
все печальне, так жалію, що не довелось ба-
чить його хоть ще раз живим на світі... То мій
славний і прекрасний добродій! Ласкаве його
слово дуже дороге для душі й серця...

Як здумаю те, що ти пишеш про товари-
шів, то аж сумно, що жизнь так многих із нас
покалічила і поробила нещасними.

Цей год у нас вистроївся Народний дом
трезвости. Не дуже давно приїхала трупа ак-
торів Сагайдашного, котра года 2 тому назад
приїздила тоже. У це воскресеніє, 21 октя-
бря, днем давали на сцені в Народному домі
«Наталку Полтавку» по удешевльонним цінам
міста були у театрі. Я в первий раз у цю неді-
лю бачив, в первий раз у жизни бачив Наталку
Полтавку на сцені! До чого ж прекрасна ця вещь!
Виборний Макогоненко такий, що превосхо-
дить всякіє ожиданія і предположенія, який
він должен быть. От тип, так тип! Особенно як
після сватання вони вдвох, випивши, вийшли

от Терпелихи і нечаянно не свою кожен шапку надів. Не попавши свою, та чужу Виборний надів картуз возного, а возний шапку виборного надів. І не помнють того, які вони є. Виборний серйозно стоїть у картузі возного... Це жива натура, великим художником удачно і красиво передання на сцену. Живий собі пам'ятник поставив Котляревський, оставивши на світі «Наталку Полтавку». Стройная, живая й прекрасная вещь!

Многіє і другіє вещи на сцені дають, но то совсім не сходно с тим, що «Наталка Полтавка» і розличається дуже. Іще ж і актори не дуже, щоб найлучче, сказать, грали... Я оце частенько був у театрі на цих днях... Ну Макогоненко і сама Наталка безподобні!

Це мені так прийшлось ізробить у письмі вставку оцю, що ти, мабуть, і предавно бачив «Наталку Полтавку» на сцені, а я, вже зостарівшись, як усе вже не мило мені на світі, побачив таку живу вещь! Жалію, що кажу чом раніше не бачив?! Може б жизнь би мені не так пішла нещасно, як вона склалась мені...

Я рад, що ти пишеш, що ти получил ті гроші 35 рублів, которі я тобі послав. По расчоту виходить діло, що я тобі виноват п'ять рублів ще остаюсь я тобі їх вишлю при первій возможности. Сестра моя отдала 10 рублів тобі, а 5 рублів я тобі вишлю... Як брав, то треба і отдать, то діло хороше. Віддам. Як тільки случаться хоть трохи зайвенькі грошенята, то так і вишлю, а тепер поки не посердься на мене за це, що певен вислав сполна, що слідує.

За цим, друже мій, прекращаю оце письмо. І так багато написав, а толку тут нема ніякого. Прости мене за таке пусте письмо. Цілую тебе.

Остаюсь любящий тебе Порфирий Мартинович».

Другий раз буду посилать тобі простим письмом, а тепер якось вийшло нечаянно тлінне письмо оце, то потому посилаю і заказним, що довге письмо і багато заважить на почті»

ЦДАМЛМУ. — Ф. 194. — Оп. 1. —
№ 14. — Арк. 7–14 зв. — Автограф.
У цьому листі бракує початку.

№ 20

1901, листопада 23. — Миргород.

«23 ноября 1901.

Друже Порфирий! Ти, я думаю, дивиєшся що воно за знак, що я нібито трохи замовк —

на те воно й похоже: я, брат, тепер дуже заклопотаний роботою по школі — та ще мені тепер нав'язано читати багато лекцій по історії іскуств (дві у тиждень), то треба багато готувитись і увесь вільний час іде на підготовку. Се мене дуже зв'язує, а відмовитись не можна. Дуже ти, голубе, засмутив мене звісткою, що всі портрети, вірніше підписи під портретами, пропали, отже я думаю, що треба тобі обернутись до Адріана Вікторовича Прахова, який тепер живе у Петербурзі і читає лекції історії іскуств у Петербургському університеті, значить писать просто: С[анкт]П[етер]б[ург], універс[итет] Проф[есору] Прахову, требуй від його...

Ще раз тобі кажу, не так важні самі портрети, як їх підписи, зроблені у запрошлому віці, попитай також сестру чи калька у неї, чи може самий портрет? Ти пишеш, що Мазепа без полей і невже ж ти не пригадаєш, коли і як, і де ти ті поля дів? Щодо твоєї охоти вернуть портрети на місто, то се найкраще зробить поштою, описавши, що такий і такий портрет положить туди й туди (я тобі можу точно описать №№ шкафів, полок і папок і №№ самих портретів і навіть інші дрібниці — це все у мене дотепно записано) і сей вопрос легче може бути ліквідований, чим воно здається з першого разу. Обидва ті бібліотекаря, що ти знав, давно уже померли, тепер молодий. Ти ще мучишся вопросом чи тобі поотдавать гроші за долги, чи рятувать своє здоров'я по совіту доктора, я совітую непременно лічитись, а далі дасть Бог і той вопрос якось выясниться. Крамська, мабуть, і не знає за ті 250 р., і чи 18 літ їх ждуть, чи 20 — се невелика разниця. Вовку Захару Василевичу, Загородний проспект, № дома 17, собств[енная] фотографія, се можеш посилать. Кстаті, і гроші не дуже великі, та він часто й бідує. Ще ти інтересувався Чиркою, женився на французенці, живе він добре, учителює у Варшаві у якійсь гімназії. З петербургських товаришів, таких що й ти їх знаєш, я тільки й переписуюсь з Далькевичем, а більше ні з ким, та й мало кого осталось у Петербурзі. З того часу як я живу у Миргороді, у Петербург їздив двічі, і оце треба б було знов туди заглянуть та не знаю чи удасться. Куїнджи живий, більше 20 літ він нічого не писав і оце тепер показує у своїй майстерській аж чотири картини написані так, що краще й не можна, се я знаю з газет. Великий він справді художник і яка сила, після пошти четверті віку взятись за те, що зовсім був закинув і знов стать найвище всіх, се щось надзвичайне. Між багатьма, про кого я тобі писав, ще нічого не сказано про Лукаша і досі живий він, уже білий став

МІСІЯ ПОРФИРІЯ МАРТИНОВИЧА

Постать Порфирія Мартиновича донині вважається найзагадковішою з-поміж дослідників кобзарства. Наповнене суворою епікою й ніким не розгаданою містикою, життя Порфирія Денисовича сповнене надзвичайної цілісності та правдивості. Напевне, ніхто з когорти художників та етнографів не заглиблювався до такої міри у світ народної традиції і ніхто зі світу зрячих так глибоко і щиро не ототожнював себе із українськими носіями епосу — кобзарями і лірниками, — як Мартинович. На думку О. Боряк, в особі П. Мартиновича «...ми маємо унікальне поєднання в одній особі записувача ... та блискучого знавця, а також виконавця дум, який особисто належав до «корпорації кобзарів»¹. Недаремно і сам Порфирій називав себе *вустівником* — носієм народних епічних пам'яток — Вустинських книг. Глибока віра у святе призначення епічного надбання і надзвичайна відданість ідеї збереження традиційної народної культури для майбуття нащадків були стрижнем усього життя П. Мартиновича. І лише ця віра допомагала йому долати часом нестерпні життєві труднощі і страждання.

Згідно із записом у метричній книзі Костянтино-Оленівської церкви², народився Порфирій Мартинович 19 березня (за старим стилем — 7 березня) 1856 року у с. Костянтинівка Костянтиноградського повіту Полтавської губернії (нині Сахновщинського р-ну Харківської обл.), хоча в листуванні із О. Г. Сластьоном своїм місцем народження він називає с. Стрюківку Костянтиноградського пов. Полтавської губ.³ (нині не існує). Його батько, Денис Іванович Мартинович, походив зі священницької родини. Після навчання у Гадяцькій семінарії Денис Мартинович працював домашнім учителем у дворянських родинах, а

згодом службовцем у Полтавській консисторії та Костянтиноградському земському суді. Мати Порфирія — Агрипина Кирилівна Ольшанська — походила з родини стрюківського диякона. Крім Порфирія, у родині Мартиновичів було шестеро дітей. Багато незвичного і, можливо, незрозумілого було у родинному житті Мартиновичів. Сувора релігійність, стриманість і простота сімейного побуту незбагненно поєднувалися з велелюдними громадськими заходами, таємними зборами, безконечними цікавими зустрічами на подвір'ї Мартиновичевої садиби, яка вважалася в Костянтинограді осередком українства.

«Тоді в отця мого стільки українців було!» — згадував Порфирій згодом⁴. Батько, хоча й обіймав високу посаду у Костянтиноградській міській управі⁵, ніколи не забував свого козацького походження, кохався у народній пісні і багато сил приділяв народному просвітництву. Чимало цікавого люду збиралося до Мартиновичів — між ними частими гістьми були кобзарі і лірники. Денис Іванович дуже любив слухати незрячих співців і цю любов намагався передати своїм дітям. Щире вболівання за стан української справи втягує Дениса Івановича у круговіть подій, що оберталися навколо народних «Кахтирських книг» — напівлегендарної усно-письмової системи збереження і передачі традиційних знань в народному середовищі. За оповідями, на Слобідщині існувало дві паралельні системи народних книг — т. зв. «зрячих» і «незрячих». Першу, утаємничену, але доступну для просто народу групу складали «Кахтирі» — усно-рукописні книги, збірники епічних різножанрових творів, пісень, історичних, прогностичних, лікувальних та практично-господарських знань. Іншу групу складали Вустинські (Устинські) книги, які являли

собою законспіровану від зовнішнього світу строго усну систему збереження і передачі основ світогляду, сакральних, професійних знань і практичних навичок у середовищі українського співочства. Побудова «Кахтирів» і «Вустинських» книг була подібною — складаючись із характерно укладених розділів, промежків та уступів, ці збірки текстів несли у собі багато корисної та практичної інформації на різні випадки життя. Важливою особливістю цих народних книг був також їх первісно усний характер зберігання та передачі (письмовий, очевидно, набагато пізніше з'явився у додаток усному). Іншою спільною ознакою була їхня відкритість для подальшого продовження, доповнення народними осмисленнями подій, спостережень і узагальнень реального та сакрального життя⁶.

Коли на початку 60-х років XIX ст. почалися царські репресії проти всього українського, між людьми «зчинився великий переполох». Селяни і міщани почали ховати по сховах найцінніше — українські стародруки та рукописні народні книги — «Кахтирі». «Це дуже печальна історія про те, як ховали деякі книги рукописні, тоді, як я ще був малий» — згадував через багато років Порфирій⁷. Батько Порфирія — Денис Мартинівич — разом зі своїми однодумцями, Олексієм Матушевським та Дмитром Самойловським, вважали за свій святий обов'язок зберегти і відтворити принаймні частину безцінних перлин народної творчості. До того ж, серед простолюду визрівала народна ініціатива у перезаписі «по пам'яті» дорогоцінних книг: «...давно в народі були уже що дуже клопотання про те, «чом наші книги Вустинські не записані?» — згадував П. Мартинівич⁸. Незабаром друзі започатковують перезапис та нове укладання частини «Кахтирів».

Перші життєві таємниці маленького Порфирія Мартинівича також починались із подвір'я батькового дому. Коли хлопцю було вже біля шести років, трапилося так, що мало не щотижня в оселі Мартинівичів гостювали багато нових незрячих спів-

ців та сільських «вустівників». Але одного разу, наче у казці, до хати прийшли старезні «діди-запорожці», про щось довго говорили з батьком, а потім підійшли до маленького Порфирія і почали розповідати-виспівувати йому чарівні пісні і казки. Діди ніби заворожили маленького хлопця.

— Маленьким мене запорожці,

Ті, що названо їх низовці (...) заворожили, — розповідав П. Мартинівич⁹.

І ніби було дідами-запорожцями сказане те, що він, Порфирій Мартинівич, мусить продовжити справу свого батька і стати «вустівником» — збирачем і хранителем Вустинських книг. Було «рекомендовано міні, тоді ще малому їх (Вустинські книги — К. Ч.) описати в дальньому часі, — оповідав П. Мартинівич. — Мені казано було ще малому, що це тобі їх прийдеться й писати, а нікому другому... І ученими людьми і тими запорожцями з народа. Котрі найлучче про це знали»¹⁰. Сама доля ніби накреслила Порфирію місію вустівника:

— Що казано було в давних

У найглавніших тайнах

В одну його книгу звести

Бо це воно давно вже так назначено

Бо це давно вже було бачено¹¹.

Із того часу в душі Порфирія наче щось перемінилося — ніби іншими очима почав дивитися він на світ, помічати й фіксувати у своїй пам'яті найменші дрібниці народного побуту та творчості. Звичні старці, які часто заходили на батьківське подвір'я, відтепер для хлопчика перетворилися на казкових чарівників. Порфирій жадібно вслухався у вустинські оповіді незрячих співців і намагався запам'ятати найцікавіші з них. «З семи літ я вже почав заучувати наізусть ці книги: спершу менші книги по числу рассказов, а потім більші й великі», — розповідав згодом П. Мартинівич¹².

Із раннього дитинства виявилися у Порфирія також непересічні художні здібності. Малюнки хлопця вражали своєю ширістю, простотою і безпосередністю... «З самих малих літ рисовав я, найбільше з ікон.

Іл. 1. Портрет чумака Хведора Мигаля. 1880.
Пап., вуг. олівець. 68,5х56,5.
Харківський художній музей (далі ХХМ). Інв. № 195-ГРУ

Іл. 27. Портрет Горпини Мартинович. 1874.
Пап., олівець. 35х27. КРКМ ім. П. Д. Мартиновича. Інв. № 1853

Іл. 75. М. О. Бруні та П. Д. Мартинович (праворуч).
Світлина поч. 1870-х рр. Зберігається в ІМФЕ,
ф. 11, од. зб. 1370, арк. 4

Іл. 76. П. Д. Мартинович (ліворуч) та О. Г. Сластьон.
Світлина поч. 1870-х рр. Копія. Зберігається в
КРКМ ім. П. Д. Мартиновича. Інв. № 5951

Іл. 101. П. Д. Мартинович на своєму хатньому подвір'ї
записує кобзаря. Світлина кін. 1920-х рр.
Зберігається в ІМФЕ, ф. 11, од. зб. 1370, арк. 10

Іл. 102. О. Г. Сластіон (1855–1933), друг та колега
П. Д. Мартиновича. Світлина кін. 1920-х рр. Друкується за:
Портрети українських кобзарів О. Сластіона ; вступ. стаття,
прим. і комент. Ю. Турченка. — К. : Видавництво
Академії наук Української РСР, 1961. — С. 9

Іл. 103. В. П. Горленко (1853–1907), друг та колега П. Д. Мартиновича. Світлина поч. 1900-х рр. Друкується за: Вітряк. — 2007. — № 3. — Передній форзац

Іл. 104. Г. М. Хоткевич (1877–1938). Світлина 1910-х рр.

Іл. 105. К. М. Грушевська (1900–1943). Світлина поч. 1930-х рр. З архіву С. І. Білокона

№ 20

«Крамська». Софія Миколаївна Крамська (у дівочстві — Прохорова) — удова художника І. М. Крамського.

«Косач». Ольга Петрівна Косач (псевдонім — Олена Пчілка), (1849—1930) — значна українська письменниця та громадський діяч, етнограф і фольклорист, редактор журналу «Рідний край», мати Лесі Українки. Тривалий час проживала у Гадячі.

«Куїнджі... більше 20 літ він нічого не писав». Дійсно, А. Куїнджі після тривалої творчої мовчанки знову став брати участь у художніх виставках з 1901 р.

№ 23

«Крамского». Іван Миколайович Крамської (1837—1887) — видатний художник, уродженець Слобідської України (с. Нижня Сотня під Острогозьком). Засновник товариства художників-«передвижників».

«Ярошенка». Микола Олександрович Ярошенко (1846—1898) — видатний український художник, уродженець Полтави. Навчався у Петербурзькій АХ (1863—1876), один із сподвижників І. М. Крамського.

«Саша». Йдеться про сестру П. Д. Мартиновича — Олександру.

«Г. С. Вашкевич». Григорій Станіславович Вашкевич (1837—1923) — український філософ, громадський діяч, приятель Т. Г. Шевченка.

№ 25

«Науменко». Володимир Павлович Науменко (1852—1919) — відомий український філолог, етнограф, журналіст, громадський діяч, редактор журналу «Киевская Старина» (1893—1906), міністр освіти УНР (1918 р.).

№ 29

«Пентефрію». Йдеться про біблійне оповідання про дружину єгипетського вельможі Потифара (Пентефрія), яка намагалася спокусити Йосифа Прекрасного.

«...соус». Соус (у живопису) — матеріал для малювання у вигляді особливих олівців. Соуси роблять з каоліну, крейди, особливої сажі тощо.

№ 31

«Стаднічкій». Петро Григорович Стадницький (1853—1916) — художник і медальєр, навчався в Петербурзькій АХ (1873—1883), працював у Петербурзькому Монетному дворі.

«Софії Федоровні Русовій». Софія Федорівна Русова (1851—1940) — українська громадська діячка і педагог, дружина О. О. Русова.

«Костомарова». Микола Іванович Костомаров (1817—1882) — видатний український історик, етнограф і письменник.

«Чубинському». Павло Платонович Чубинський (1839—1884) — видатний український фольклорист, етнограф, поет, громадський діяч.

«О. Міллер». Орест Федорович Міллер (1833—1889) — відомий російський фольклорист й літературознавець, професор Петербурзького університету.

«М. П. Старицький». Михайло Петрович Старицький (1841—1904) — український письменник і драматург, театральний діяч.

«М. П. Драгомановим». Михайло Петрович Драгоманов (1841—1904) — видатний український громадсько-політичний діяч, літературознавець і публіцист, фольклорист, брат Олени Пчілки, дядько Лесі Українки.

«Максимовим». Василь Максимович Максимов (1844—1910) — відомий російський художник-«передвижник», навчався в Петербурзькій АХ (1863—1866).

«Павловський». Януарій («Генварь») Павловський — художник другої половини ХІХ ст., вчився в Петербурзькій АХ у 1878 р.

«Салічко». Хома Іванович Салічко (1854 — після 1886), художник, навчався в Петербурзькій АХ (1882—1886).

«Товстолужскій». Іван Товстолужський — художник другої половини ХІХ ст., закінчив Петербурзьку АХ у 1884 р.

«Левченко». Петро Олексійович Левченко (1856—1917) — відомий український художник-пейзажист, навчався в Петербурзькій АХ (1878—1883).

«Гованько». Можливо, йдеться про Олександра Матвійовича Кованька (1856—1919) — авіатора, вченого, художника.

«Шпак». Віктор Сильвестрович Шпак (1847—1884) — художник-ілюстратор, певний час навчався в Петербурзькій АХ.

«Маєвскій». Мечислав Сильвестрович Маєвський (1855—1883) — художник, навчався в Петербурзькій АХ (1872—1878).

«Поярков». Можливо, йдеться про художника Володимира Олександровича Пояркова (1869 — після 1914), який навчався в Петербурзькій АХ з 1891 р.

«Менк». Володимир Карлович Менк (1856—1920) — український художник, навчався в Петербурзькій АХ (1878—1881), викладав у київській рисувальній школі М. Мурашка (1892—1920), брав участь у розписах Володимирського собору в Києві.

«Лосєв». Микола Дмитрович Лосєв (1855—1901) — російський художник, навчався в Петербурзькій АХ (1870—1881).

«Зінов'єв». Митрофан Іванович Зінов'єв (1850—1919) — російський та український художник, навчався в Петербурзькій АХ з 1871 р.

«Горбунов». Можливо, мається на увазі Кирило Антонович Горбунов (1822—1893) — російський художник, який навчався в Петербурзькій АХ у 1842—1846 рр.

«Ледаков». Антон Захарович Ледаков — російський художник, який навчався у Петербурзькій академії (1859—1864).

«Гофман». Очевидно мається на увазі Оскар Адольфович Гофман (1851—1912) — художник з Естонії, який з 1883 р. жив у Петербурзі і був близьким до АХ.

«Сейтгофф». Петро Сикстович Сейтгоф (1852—1916) — відомий художник, навчався в Петербурзькій АХ (1875—1878).

«Малишев». Михайло Георгійович Малишев (1852—1912) — російський художник, навчався в Петербурзькій АХ (1871—1876).

«Болдирєв». Іван Болдирєв (1850— після 1880) — видатний фотограф, винахідник фотоплівки, виходець з донських козаків.

«Дмоховскій». Тадеуш Дмоховський (1858— р. см. невід.) — польський художник — пейзажист, уродженець Пинщини, навчався у Петербурзькій АХ.

«Монюшка». Станіслав Монюшко (1819—1872) — видатний композитор білоруського походження, батько польської опери. Його молодший син Чеслав був відомим художником, випускником Петербурзької АХ.

«Бакалович». Стефан-Олександр Бакалович (1857— 1947 (?)) — польський художник, автор картин на історичну тематику, навчався в Петербурзькій АХ у 1876—1881 рр.

«Малиновскій». Антон Владиславович Малиновський (1856 — після 1884) польський художник, навчався у Петербурзькій АХ у 1874—1884 рр.

«Котарбінскій». Вільгельм Котарбінський (1849—1922) — видатний художник та іконописець, брав, зокрема, участь у розписі Володимирського собору в Києві, автор картин на історичну тематику.

«Судковская». Можливо, мається на увазі Олена Самокиш-Судковська (уродж. Бернгард), (1863—1924) — дружина художника Р. Г. Судковського (з 1883), потім — художника М. Самокиша (з 1889).

«Чистяков». Павло Петрович Чистяков (1832—1919) — відомий російський художник і педагог.

«Гун». Карл Федорович Гун (1830—1877) — відомий художник, професор й академік Петербурзької АХ.

«Віллевальд». Богдан Павлович Віллевальде (1818—1903) — відомий художник-баталіст, академік (з 1845) і викладач (1848—1894) Петербурзької АХ.

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861), видатний укр. поет, художник, громад. діяч — 20, 169, 260, 337–339, 345, 349, 358, 364, 381, 392, 396, 486, 488, 490
 Шевчук Тетяна Миколаївна, укр. фольклорист — 20
 Шенрок Володимир Іванович (1853–1910), рос. історик літератури — 251
 Шишкін Іван Іванович (1832–1898), видатний рос. художник-пейзажист — 345, 352, 490
 Шкруб'їтько Антон, полтав. лірник — 308
 Шмиголь Гнат, лірник із с. Щербані Полтавського пов. Полтавської губ., нині с. Полтавського р-ну Полтавської обл. — 246
 Шпак Віктор Сильвестрович (1847–1884), рос. художник-ілюстратор, певний час навчався в Петербурзькій АМ — 350, 489
 Штакельберг (Штихильберг), генерал рос. армії — 223
 Штихильберг — див. Штакельберг
 Шут Андрій (?–1873), кобзар із мч. Олександрівка Сосницького пов. Чернігівської губ., нині с. Корюківського р-ну Чернігівської обл. — 244, 249, 258, 261, 265–266, 271, 303

Щ

Щепеткова, учениця ПАМ — 352
 Щербаківський (Щербаковський) Вадим Михайлович (1876–1957), укр. історик, археолог, етнограф, мистецтвознавець — 353, 381, 387, 459, 490, 496
 Щербаківський Данило Михайлович (1877–1927), укр. етнограф, археолог, музейний діяч — 490
 Щоголів (Щоголев) Яків Іванович (1824–1898), укр. поет — 252
 Щур, кобзар із Полтавщини, панотець — 248, 297, 300, 304, 309

Ю

Юзефович Михайло, бунчуковий товариш — 209
 Юмудська Ганна Симонівна, дружина М. М. Юмудського — 359–360, 362
 Юмудський Микола Миколайович, рос. художник останньої третини ХІХ — поч. ХХ ст. — 314, 316, 320, 324–325, 348, 360, 487
 Юпітер, бог неба в рим. міфології — 428, 494

Юхименко (Юхыменко) Терентій Захарович, лірник із с. Герцеванівка Новомосковського пов. Катеринославської губ., нині с. Герсеванівка Лозівського р-ну Харківської обл. — 279

Я

Яблочкін, учень ПАМ — 351
 Яворницький (Еварницький) Дмитро Іванович (1855–1940), акад. ВУАН, укр. історик, етнограф, письменник — 314–315, 318, 397
 Яків (Яків), кобзар із мч. Хомутець Миргородського пов. Полтавської губ., нині с. Миргородського р-ну Полтавської обл. — 283
 Якубенко В., полтав. полковий суддя — 219
 Ялисей (Ялысей), кобзар із с. Батьки Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Зіньківського р-ну Полтавської обл. — 285
 Янчук Микола Андрійович (1859–1921), проф., укр., білоруськ. і рос. мовознавець, фольклорист, етнограф — 252–253
 Ярема Джура, фольк. персонаж, герой укр. нар. дум — 34–35
 Ярема, фольк. персонаж соц.-побут. пісень — 59, 74, 259, 262, 272, 321, 338, 361
 Яременко (Гацько) Роман Іванович, кобзар із с. Лютеня Гадяцького пов. Полтавської губ., нині Гадяцького р-ну Полтавської обл. — 248, 283, 286, 291, 295
 Яремич Степан Петрович (1869–1939), рос. та укр. мистецтвознавець, художник — 396
 Ярест (Яресть), кобзар із с. Грунь Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Охтирського р-ну Сумської обл. — 237, 285
 Ярошенко Микола Олександрович (1846–1898), видатний укр. художник — 328, 331, 345, 347–348, 352, 361, 488
 Яшний (Миргородський, Миргородський) Самійло Харитонович (1813– після 1903), миргородський кобзар, панотець — 287–288

А–З

Andyber, фольк. персонаж, герой укр. нар. дум — див. Андибер
 Holota, фольк. персонаж, герой укр. нар. дум — див. Голота
 Lord Albert Bates — див. Лорд А. Б.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Азовське море — 136, 170
Аксютинці, с. — див. Пустовійтівка, с.
Алексинці, с. — див. Олексинці, с.
Алексіївка, с. — див. Олексіївка, с.
Антонівка (Антоновка)¹⁾, с. Пирятинського пов. Полтавської губ., нині с. Варвинського р-ну Чернігівської обл. — 209
Антоновка, с. — див. Антонівка, с.
Арабська земля (Грабська земля, Орабська земля, Рабська земля) — 32–33, 63–64, 186
Афонські (Ахвоньски) гори, іст. тер. Халкідонського пів-ва — 167
Ахвоньски гори — див. Афонські гори
Ахтырский у. — див. Охтирський пов.

Б

Байрак (Байракъ), с. Полтавського пов. Полтавської губ., нині с. Полтавського р-ну Полтавської обл. — 219
Байракъ, с. — див. Байрак, с.
Бакумівка (Бакумовка), с. Миргородського пов. Полтавської губ., нині с. Миргородського р-ну Полтавської обл. — 223
Бакумовка, с. — див. Бакумівка, с.
Барвинкове, с. — див. Барвінкове, смт
Барвінкове (Барвинкове), с. Ізюмського пов. Харківської губ., нині смт, райцентр Харківської обл. — 282, 296
Баришівка (Барышевка), мч. Переяславського пов. Полтавської губ., нині смт, райцентр Київської обл. — 207
Барышевка, мч. — див. Баришівка, смт
Басівка (Басовка), с. Роменського пов. Полтавської губ., нині с. Роменського р-ну Сумської обл. — 215
Басовка, с. — див. Басівка, с.
Батьки (Батьки), с. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Зіньківського р-ну Полтавської обл. — 285
Батьки, с. — див. Батьки, с.
Бахмутский у. — див. Бамутський пов.
Бахмутський (Бахмутский) пов. Катеринославської губ. — 228, 281
Бацмани (Бацманы), с. Роменського пов. Полтавської губ., нині с. Роменського р-ну Сумської обл. — 214
Бацманы, с. — див. Бацмани, с.

Бееве (Біевъ), мч. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині с. Липоводолинського р-ну Сумської обл. — 227
Бербениці (Бербеницы), с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Лохвицького р-ну Полтавської обл. — 224
Бербеницы, с. — див. Бербениці, с.
Бердичів (Бердычевъ), пов. мч. Київської губ., нині м., райцентр Житомирської обл. — 73
Бердычевъ, мч. — див. Бердичів, м.
Березівка (Березовка), с. Прилуцького пов. Полтавської губ., нині с. Талалаївського р-ну Чернігівської обл. — 222
Березова, р., притока р. Ворскла — 348
Березовка, с. — див. Березівка, с.
Береславъ, мч. — див. Берислав, м.
Берестова, р., притока р. Орель — 176, 180
Берислав (Береславъ, Бериславъ; іст. назви: Вітовтова митниця; Казикермен), пов. мч. Херсонської губ., нині м., райцентр Херсонської обл. — 138–139, 196
Біла Коса — див. Біла Коса
Біла, р. — див. Біла, р.
Більське, мч. — див. Більськ, с.
Біляки, с. — див. Біляки, с.
Бієвъ, мч. — див. Бееве, с.
Біла (Біла), р., притока р. Кубань — 170
Біла Коса (Біла Коса), коса Азовського моря — 171
Білики (Бѣлики), с. Кобеляцького пов. Полтавської губ., нині смт Кобеляцького р-ну Полтавської обл. — 202, 211
Білоріччя (Вейсбаховка), с. Прилуцького пов. Полтавської губ., нині с. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 221
Білоусівка (Бѣлоусовка), с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Чорнухинського р-ну Полтавської обл. — 224
Білоусівка, с. Золотоніського пов. Полтавської обл., нині с. Драбівського р-ну Черкаської обл. — 396
Білоцерківці (Билоцеркивци), с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Пирятинського р-ну Полтавської обл. — 72, 266, 276, 344
Білошапки (Бѣлошапки), с. Пирятинського пов. Полтавської губ., нині с. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 209
Більськ (Більське, Бильське, Бѣльскъ), мч. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Котелевського р-ну Полтавської обл. — 218, 248, 282–283, 285–286, 295, 333
Більське, мч. — див. Більськ, с.
Біляки (Біляки), с. Хорольського пов. Полтавської губ., нині с. Семенівського р-ну Полтавської обл. — 225

1) Географічний покажчик складено за оригінальним правописом назв населених пунктів, що зустрічаються в текстах (Мыхайлівка, Ивашки тощо). В круглих дужках подано стару назву або стару форму написання географічного об'єкту. — О. С.

Кубань, іст.-етногр. регіон (РФ) — 170

Куземин (Куземинь), с. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Охтирського р-ну Сумської обл. — 218

Куземинь, мч. — див. Куземин, с.

Куринька, мч. — див. Куринька, с.

Куринька (Куринька), с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Чорнухинського р-ну Полтавської обл. — 224

Кыивъ, м. — див. Київ, м.

Л

Лазірки (Лазорки), с. Лубенського пов. Полтавської губ., нині с. Оржицького р-ну Полтавської обл. — 213

Лазорки, с. — див. Лазірки, с.

Ламане, с. Кременчуцького пов. Полтавської губ., нині с. Глобинського р-ну Полтавської обл. — 223

Лебедин (Лебедынь), пов. мч. Харківської губ., нині м., райцентр Сумської обл. — 56, 257, 262, 285, 396

Лебединський у. — див. Лебединський пов.

Лебединський (Лебединский) пов. — 273, 310

Лебедынь, мч. — див. Лебедин, м.

Лебехівка (Лебеховка), с. Кременчуцького пов. Полтавської губ., нині не існує; затоплене водами Кременчуцького водосховища — 224

Лебеховка, с. — див. Лебехівка, с.

Лелюхівка (Лиховка), с. Кобеляцького пов. Полтавської губ., нині с. Новосанжарського р-ну Полтавської обл. — 211

Липляве, с. — див. Ліпляве, с.

Липова Долина (Липовая Долина), с. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині смт, райцентр Сумської обл. — 226

Липовая Долина, с. — див. Липова Долина, с.

Липове (Липовое), с. Роменського пов. Полтавської губ., нині с. Талалівського р-ну Чернігівської обл. — 214

Липовое, с. — див. Липове, с.

Липовське, с. Золотоніського пов. Полтавської обл., нині с. Золотоніського р-ну Черкаської обл. — 432, 494

Лисівка (Лысовка), с. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині с. Гадяцького р-ну Полтавської обл. — 226

Лиски, с. Прилуцького пов. Полтавської губ., нині с. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 222

Лиховка¹⁾, с. — див. Лелюхівка, с.

Лихоліти (Лихолѣты), с. Золотоніського пов. Полтавської губ., нині с. Чернобаївського р-ну Черкаської обл. — 216

Лихолѣты, с. — див. Лихоліти, с.

Лівобережжя — див. Лівобережна Україна

Лівобережна Україна (Лівобережжя, Лѣвобережная Украина) — 251–253, 268, 304, 390

Ліпляве (Липляве), с. Золотоніського пов. Полтавської губ., нині с. Канівського р-ну Черкаської обл. — 206

Лѣвобережная Украина — див. Лівобережна Україна
Лозова (Лозовая), с. Роменського пов. Полтавської губ., нині с. Роменського р-ну Сумської обл. — 215

Лозовая, с. — див. Лозова, с.

Ломаки, с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Лубенського р-ну Полтавської обл. — 225

Лохвица, м. — див. Лохвиця, м.

Лохвица, мч. — див. Лохвиця, смт

Лохвицкий у. — див. Лохвицький пов.

Лохвицкій у. — див. Лохвицький пов.

Лохвицький (Лохвицкій, Лохвицкий) пов. Полтавської губ. — 61, 205–206, 224–225, 247–248, 256, 263, 265–266, 272–273, 276, 280, 293, 310, 331, 334, 339, 341–342, 349–350, 358, 372

Лохвиця (Лохвица), пов. мч. Полтавської губ., нині смт, райцентр Полтавської обл. — 60, 246, 248, 262–263, 274, 276–277, 310, 331, 339, 342–344, 349, 361, 372, 431, 479, 494

Лохвиця, мч. — див. Лохвиця, смт

Лубенскій (Лубенський) у. — див. Лубенський пов.

Лубенський (Лубенскій, Лубенський) пов. Полтавської губ. — 206, 213, 248, 275, 280

Лубенщина — 21, 371

Лубни (Лубны), пов. мч. Полтавської губ., нині м., райцентр Полтавської обл. — 261, 395

Лубны, мч. — див. Лубни, м.

Луг Базалуг (Лугъ Базалугъ), місцевість навколо р. Базавлук, притоки р. Дніпро — 35

Лугъ Базалугъ — див. Луг Базалуг

Лука, с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Лохвицького р-ну Полтавської обл. — 224

Луценки (Жабки), с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Лохвицького р-ну Полтавської обл. — 224

Лучка, с. Лохвицького пов. Полтавської губ., нині с. Лохвицького р-ну Полтавської обл. — 225

Лыпняги, с. — див. Великі Липняги, с.

Лысовка, с. — див. Лисівка, с.

Львів, м., обл. центр — 26, 365

Люботин (Люботинь), мч. Валківського пов. Харківської губ., нині м. Харківського р-ну Харківської обл. — 260, 270

Люботинь, с. — див. Люботин, м.

Лютенские Будища, с. — див. Лютенські Будища, с.

Лютенські Будища (Лютенские Будища), с. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Зіньківського р-ну Полтавської обл. — 248, 285

1) В адміністративно-територіальному поділі Полтавської губ. с. Лиховка не виявлено. Очевидно, треба: с. Лелюхівка. — О. С.

Лютенька (Лютеньки, Лютинька), мч. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині с. Гадяцького р-ну Полтавської обл. — 15, 165, 206, 248, 282–286, 288–289, 291–292, 295, 298, 309, 404, 493, 368

Лютенька, мч. — див. Лютенька, с.

Лютинька, мч. — див. Лютенька, с.

М

Макієвці¹⁾, с. — див. Масківці, с.

Максимівка (Максимовка), с. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині с. Гадяцького р-ну Полтавської обл. — 226

Максимівка (Максимовка), с. Кременчуцького пов. Полтавської губ., нині с. Кременчуцького р-ну Полтавської обл. — 223

Максимовка (Гадяцька), с. — див. Максимівка (Гадяцька), с.

Максимовка (Кременчуцька), с. — див. Максимівка (Кременчуцька), с.

Мала Каратуль (Малая Каратуля), с. Переяславського пов. Полтавської губ., нині с. Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. — 207

Мала Павлівка (Малая Павловка), с. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Охтирського р-ну Сумської обл. — 218

Малая Каратуля, с. — див. Мала Каратуль, с.

Малая Павловка, с. — див. Мала Павлівка, с.

Мале Перещепине (Перещепино Малое), с. Костянтиноградського пов. Полтавської губ., нині с. Новосанжарського р-ну Полтавської обл. — 272, 346

Малі Будища (Малья Будища), с. Зіньківського пов. Полтавської губ., нині с. Зіньківського р-ну Полтавської обл. — 218

Малі Будища (Малья Будища), с. Полтавського пов. Полтавської губ., нині не існує — 220

Малі Будища (Монастирские Будища), с. Гадяцького пов. Полтавської губ., нині с. Гадяцького пов. Полтавської обл. — 205–206

Малі Будки (Малья Будки), с. Роменського пов. Полтавської губ., нині с. Недригайлівського р-ну Сумської обл. — 214

Малі Канівці (Малье Каневцы), с. Золотоніського пов. Полтавської губ., нині с. Чернобаївського р-ну Черкаської обл. — 216

Малороссія, одна з іст. назв частини України — 169, 205, 272, 310, 325, 396

Малье Каневцы, с. — див. Малі Канівці, с.

Малья Будища (Зіньківські), с. — див. Малі Будища (Зіньківські), с.

Малья Будища (Полтавські), с. — див. Малі Будища (Полтавські), с.

Малья Будки, с. — див. Малі Будки, с.

Мальци, с. — див. Мальці, с.

Мальці (Мальди), с. Миргородського пов. Полтавської губ., нині с. Миргородського р-ну Полтавської обл. — 281, 285, 287, 295

Малютинці (Малютинцы), с. Пирятинського пов. Полтавської губ., нині с. Пирятинського р-ну Полтавської обл. — 209

Малютинцы, с. — див. Малютинці, с.

Мамаевка, с. — див. Удайці, с.

Мар'івка (Марьевка), с. Полтавського пов. Полтавської губ., нині с. Полтавського р-ну Полтавської обл. — 219

Мар'івка (Мыхайливка), с. Костянтиноградського пов. Полтавської обл., нині с. Сахновщинського р-ну Харківської обл. — 137, 194

Маріуполь (Марнополь), пов. мч. Катеринославської губ., нині м., райцентр Донецької обл. — 171, 179

Марнополь, мч. — див. Маріуполь, м.

Мартинівка (Мартынивка), с. Костянтиноградського пов. Полтавської губ., нині с. Красноградського р-ну Харківської обл. — 157, 479

Мартынивка, с. — див. Мартинівка, с.

Марьевка (Полтавська), с. — див. Мар'івка (Полтавська), с.

Масківці (Макієвцы), с. Переяславського пов. Полтавської губ., нині с. Баришівського р-ну Київської обл. — 207

Мацієвка, с. — див. Маціївка, с.

Маціївка (Мацієвка), с. Прилуцького пов. Полтавської губ., нині с. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 221

Медведівка (Ведмедовка, Данилоград), с. Чигиринського пов. Київської губ., нині с. Чигиринського р-ну Черкаської обл. — 193

Медвежье, с. — див. Ведмеже, с.

Мелюс, р. — див. Міус, р.

Мелюсы, р. — див. Міус, р.

Мелюшки, мч. Хорольського пов. Полтавської губ., нині с. Хорольського р-ну Полтавської обл. — 226, 288, 295, 305

Мена, мч. Сосницького пов. Чернігівської губ., нині м., райцентр Чернігівської обл. — 249, 261

Мерефа (Мерехва), сл. Харківського пов. Харківської губ., нині м. Харківського р-ну Харківської обл. — 204, 430, 494

Мерехва, сл. — див. Мерефа, м.

Миколаїв (Мыколаев), пов. м. Херсонської губ., нині м., обл. центр — 135, 151

Миколаївка (Мыколаевка), с. Костянтиноградського по. Полтавської губ., нині с. Зачепилівського р-ну Харківської обл. — 180, 342

Мильцы, с. — див. Мільці, с.

Миргород (Мыргородъ, Миргородъ), пов. мч. Полтавської губ., нині м., райцентр Полтав-

1) В старому адміністративно-територіальному поділі Полтавської губ. с. *Макієвцы* не виявлено. Очевидно, треба: с. *Масківці*. — О. С.